

ČETVRTI DIO

Ne znam, da li bih trebao s čitaocem razgovarati o prvim meditacijama, kojima sam se tamo bavio, jer su, naime, tako metafizičke i tako neobične, da možda ne će biti po ukusu svakoga. Pa ipak se smatram nekako primoranim govoriti o njima, kako bi se moglo prosuditi, da li su temelji, od kojih sam počao, dovoljno čvrsti. Već sam odavna bio primijetio, da se treba u pogledu čudorednosti pokatkad povoditi za nazorima, za koje se zna, da su vrlo nepouzdana, tako kao da su izvan svake sumnje, kao što je to već gore bilo rečeno. Ali, pošto sam tada želio da se posvetim samo traženju istine, smatrao sam, da moram postupiti upravo obrnuto i odbaciti kao sasvim krivo sve, o čemu bih mogao i najmanje sumnjati, da vidim, ne će li nakon toga ostati nešto u mome uvjerenju, što bi bilo sasvim izvan svake sumnje. Budući da nas naša osjetila ponekad varaju, htio sam pretpostaviti, da nema stvari, koja bi bila takva, kakvu nam je ona prikazuju. Pošto ima ljudi, koji se u zaključivanjima varaju čak i u najjednostavnijim stvarima geometrije i izvode krive zaključke, i pošto sam smatrao, da sam pogrešiv poput svakog drugog, odbacio sam kao krive sve razloge, koje sam ranije bio držao kao dokaze. I najzad, s obzirom na to, da nam iste misli, koje nam se javljaju u budnom stanju, mogu doći i kad spavamo, a da u tom slučaju nijedna od njih nije istinita, riješio sam se da pretpostavim, da sve stvari, koje su ikad ušle u moju svijest, isto tako nisu istinite kao ni obmane mojih snova. Ali sam odmah zatim primijetio, da, dok sam htio tako misliti, da je sve krivo, nužno treba da ja, koji mislim, jesam nešto. I pošto mi je bilo jasno, da je ova istina: mislim, dakle jesam, tako čvrsta i tako pouzdana, da je ni najpretjeranije pretpo-

Princip metodni
sumnje

M

M
Cogito,
ergo sum

stavke skeptika nisu u stanju uzdrmati, prosudio sam, da je bez pomislanja mogu prihvatiti kao prvo načelo filozofije, koje sam tražio.

Zatim sam pažljivo proučavao, šta sam, i vidio sam, da mogu pretpostaviti, da nemam tijela i da ne postoje ni svijet ni mjesto, gdje se nalazim, ali da ne mogu zato pretpostaviti, da ja ne postojim i da, naprotiv, baš iz toga, što namjeravam sumnjati o istini drugih stvari, slijedi veoma očito i veoma sigurno, da ja postojim. Da sam pak samo prestao misliti, premda bi sve ostalo, što sam ikada predočivao, bilo istinito, ne bih imao nikakva razloga misliti, da sam postojao. Iz toga sam spoznao, da sam supstancija, koje je čitava bit ili priroda u tome da samo misli i kojoj za bitvanje nije potrebno nikakvo mjesto niti zavisi od bilo koje materijalne stvari. Prema tome je ovo ja, t. j. duša, koja me čini onim, što jesam, potpuno različna od tijela i može se čak lakše spoznati nego tijelo, a da njega i nema, ona bi ipak ostala upravo to, što jest.

Onda sam općenito razmišljao, šta se traži od neke postavke, da bude istinita i izvjesna; pošto sam, naime, upravo našao jednu, za koju sam znao, da je takva, mislio sam, da moram i znati, u čemu je ova izvjesnost. I uočivši, da mi u ovoj postavci: mislim, dakle jesam, baš ništa drugo ne jamči, da govorim istinu, osim da vidim vrlo jasno, kako moramo postojati, da bismo mislili, došao sam do uvjerenja, da mogu postaviti opće pravilo, da su stvari, koje shvaćamo sasvim jasno i sasvim razgovijetno, potpuno istinite. Ali kod toga postoji izvjesna poteškoća, naime da se pravilno uoči, koje su to stvari, koje shvaćamo razgovijetno.

Razmišljajući zatim o tome, da sumnjam i da prema tome moje biće nije posve savršeno — jer sam naime jasno uvidio, da spoznaja znači veće savršenstvo od sumnje — palo mi je na um da tražim, odakle sam naučio misliti na nešto savršene nego li sam ja sam. Spoznao sam očito, da to dolazi od nekog bića, koje je stvarno savršenije. S obzirom na misli, koje sam imao o mnogim drugim stvarima izvan sebe, n. pr. o nebu, zemlji, svijetlu, toplini i o tisuću drugih, nije mi bilo tako teško saznati, odakle dolaze; kako, naime, nisam primjećivao u njima ništa, što bi mi izgledalo, da ih čini nadmoćnijima od mene, mogao sam pretpostaviti, da, ako su istinite,

zavise od moga bića, ukoliko ono posjeduje izvjesno savršenstvo, a da, ako nisu istinite, dolaze od ničega, t. j. da su u meni, jer sam nesavršen. Ali ne može biti ista stvar s idejom bića, koje je savršenije od moga, jer je očito nemoguće, da ga imam od ničega, a budući da nije manje protivvrječno, da bi nešto savršenije bilo posljedica i u zavisnosti od nečeg manje savršenog, nego što je protivvrječno, da iz ništa proizlazi nešto, ta ideja ne može potjecati ni od mene. Tako preostaje, da ju je usadilo u mene neko biće, koje je uistinu savršenije od mene i koje u sebi sadrži sva savršenstva, o kojima sam ja mogao imati neku ideju, t. j. jednom riječi, koje je Bog. Uz to sam uvidio, da ja, pošto sam upoznao neka savršenstva, koja nisam imao, nisam jedino biće, koje postoji (poslužiti ću se ovdje s dopuštanjem čitaočevim slobodno riječima škole), već da nužno mora postojati neko savršenije, od kojega sam zavisan i od kojeg sam dobio sve što imam. Da sam, naime, postojao sam i nezavisno od svakog drugog bića, tako da bih imao od samog sebe ono malo, što sam imao od savršenog bića, mogao bih imati od sebe iz istoga razloga i sav suvišak, za koji sam znao, da mi nedostaje, i tako biti beskonačan, vječan, nepromjenljiv, sveznajući, svemoguć i napokon posjedovati sva savršenstva, koja sam mogao uočiti, da su u Bogu. Prema gornjim rasuđivanjima, naime, da bih upoznao prirodu Boga, ukoliko je moja vlastita za to bila u stanju, samo sam trebao promatrati u pogledu svih stvari, od kojih sam u sebi nalazio neku ideju, da li njihovo posjedovanje znači savršenstvo ili ne, i uvjerio se, da se nijedna od onih, koja znači neko nesavršenstvo, ne nalazi u njemu, ali da se, naprotiv, sve ostale nalaze. Tako sam vidio, da sumnja, nepostojanost, žalost i tome slično ne mogu biti u njemu, jer bih ja sam bio veoma zadovoljan, da sam bez njih. Nadalje, imao sam pored toga ideje o nizu osjetno opažljivih tjelesnih stvari; premda sam, naime, i pretpostavljao, da sanjam, i da je sve ono, što vidim ili zamšljam, krivo, ipak nisam mogao zaniijekati, da ideje o tome ne bi stvarno bile u mojoj svijesti. A kako sam već sasvim jasno spoznao, da je priroda, koja misli, različita od tjelesne i uvažavajući, da svaki spoj znači zavisnost, a da je zavisnost očiti nedostatak, zaključio sam odatle, da ne može biti savršenstvo u Bogu, ako je sastavljen od ovih dviju priroda i da prema

tome on to nije, ali da mora, ako ima nekih tijela na svijetu ili nekih inteligencija ili drugih priroda, koje nisu potpuno savršene, njihovo biće zavisiti od njegove moći na taj način, da ne mogu ni jedan jedini trenutak postojati bez njega.

Poslije toga htio sam tražiti druge istine i prihvativši se predmeta geometričara, koji sam zamišljao kao kontinuirano tijelo ili kao prostor, koji se bezgranično proteže u dužinu, širinu i visinu ili dubinu, i djeljiv je na različne dijelove, koji mogu imati razne oblike i veličine i pokretati i premještati se na sve načine — geometričari pretpostavljaju, naime, sve ovo u svom predmetu — ukratko sam prešao nekoliko njihovih najjednostavnijih dokaza. Nakon što sam primijetio, da se velika izvjesnost, koju ovim dokazima svatko pripisuje, temelji samo na tome, da ih shvaćamo razgovijetno — prema gore spomenutom pravilu — primijetio sam ujedno, da u njima nema ništa, što bi me uvjerilo o postojanju njihova predmeta. Vidio sam n. pr. sasvim točno, da, ako zamišljam trokut, njegova tri kuta moraju biti jednaka dvama pravima, ali nisam zato vidio ništa, što bi me uvjerilo, da na svijetu postoji i jedan trokut. Sasvim drukčije stoji stvar, kad sam se vratio proučavanju ideje, koju sam imao o savršenom biću: vidio sam, da je u ovoj ideji egzistencija obuhvaćena na isti način, ili možda još očitije, nego što je u ideji trokuta obuhvaćeno, da su njegova tri kuta ravna dvama pravima ili u ideji kugle, da su svi njezini dijelovi jednako udaljeni od njezina središta. Stoga sam uvidio, da je u najmanju ruku isto toliko sigurno, da Bog, koji je ovo savršeno biće, jest ili postoji, koliko može biti siguran bilo koji dokaz u geometriji.

A razlog, da su mnogi uvjereni, kako je Boga teško spoznati, a isto tako i spoznati, što je ljudska duša, jest u tome, da oni svoj duk nikad ne podignu iznad osjetilnih stvari, već da su toliko naviknuti promatrati sve samo putem predstavljanja — a to je način promatranja karakterističan za materijalne predmete — da im se sve ono, što nije pristupačno predstavljanju, čini, da nije pristupačno ni razumu. Vidi se to naročito jasno po tome, što se čak i filozofi u školama pridržavaju načela, da ništa nema u razumu, što nije prije bilo u osjetilima, gdje je svakako sigurno da ideje Boga i duše nikad

de T o ...
u se bog razumij ...

nisu bile. Čini mi se, da oni, koji bi se htjeli služiti svojim predstavljanjem, da bi razumjeli ove ideje, postupaju baš onako kao kad bi se htjeli služiti očima, da čuju glasove ili da osjećaju mirise. Osim toga postoji još i ova razlika, da nas osjetilo vida isto toliko uvjerava o istinitosti svojih predmeta, koliko i osjetila njuha ili sluha, dok nas ni naše predstavljanje ni naša osjetila nisu nikad u stanju uvjeriti ni o čemu, a da pri tome ne dođe u pomoć naš razum.

I ako, najzad, još uvijek ima ljudi, koje ovi moji razlozi nisu dovoljno uvjerali u postojanje Boga i duše, neka znaju, da su sve ostale stvari, o kojima možda misle, da su sigurniji, kao na pr. da imaju tijelo, da postoje zvijezda i zemlja i tome slično, manje izvjesne. Iako imamo o ovim stvarima moralnu sigurnost, koja je tolika, da se čini kako o njima, osim ako ne ćemo biti ludi, ne možemo sumnjati, ipak se isto tako, kad se radi o metafizičkoj izvjesnosti, ne može nijekati, ukoliko ne ćemo biti bezumni, da postoji dovoljan razlog, da o njima ne možemo biti sasvim sigurni, ako se, naime, uzme u obzir, da možemo u snu točno tako, sebi predstavljati, da imamo neko drugo tijelo i da vidimo neka druga zvijezda i drugu zemlju, a da sve to nipošto nije tako. Odakle, naime, znamo, da su misli, koje se javljaju u snu, prije pogrešne od ostalih, budući da često po živahnosti i izrazitosti ne zaostaju za ovima? Makar se i najbolji umovi trudili oko toga koliko im drago, ne vjerujem, da bi mogli navesti i jedan jedini razlog, koji bi bio dovoljan, da se ukloni ova sumnja, ako već unaprijed ne pretpostave postojanje Boga. Jer je, prvo, čak i ono, što sam gore utvrdio kao pravilo, naime, da su stvari koje shvaćamo jasno i razgovijetno, potpuno istinite, sigurne samo zato, jer Bog jest ili postoji, jer je on savršeno biće i jer sve ono, što je u nama, dolazi od njega. Otuda onda slijedi, da moraju naše ideje ili pojmovi, koji su nešto stvarno, i dolaze od Boga, u svemu onome, u čemu su jasni i razgovijetni, biti istiniti. Ako dakle u sebi vrlo često nalazimo ideje, koje su lažne, to mogu biti jedino one, koje sadrže nešto nejasno i zamršeno, jer dolaze od ničega, t. j. one su u nama tako nejasne samo zato, što nismo potpuno savršeni. Očito je isto tako, da nije manje protivvrječno, da lažnost ili nesavršenstvo kao takvo dolazi od Boga, nego da istina ili savršenstvo dolazi od ničega. A kad ne bismo znali, da sve, što

je u nama stvarno i istinito, dolazi od nekog savršenog i beskonačnog bića, mi ne bismo imali nikakav razlog, koji bi nas uvjerio, da naše ideje, ma koliko one bile jasne i razgovijetne, posjeduju to savršenstvo da su istinite.

Dakle, pošto nam je spoznaja Boga i duše donijela izvjesnost u pogledu ovog pravila, lako je spoznati, da nas snovi, koje doživljavamo kad spavamo, ne mogu nikako navoditi u sumnju o istinitosti misli, koje imamo u budnom stanju. Jer, kad bi se, naime, čak i dok spavamo, desilo, da imamo neku veoma razgovijetnu ideju, kao n. pr. da je neki geometričar pronašao nov dokaz, njegov san ne bi bio prepreka, da je dokaz istinit. A da nam najobičnija zabluda u našim snovima, koja je u tome, da nam oni prikazuju različne predmete na isti način kao i naša vanjska osjetila, izaziva nepovjerenje u istinu takvih ideja, nije važno, jer nas one mogu vrlo često varati, a da i ne spavamo; kao n. pr. kad oni, koji imaju žuticu, vide sve žuto, ili kad nam zvijezda ili druga vrlo udaljena tijela izgledaju mnogo manja negoli jesu. Jer, da završim, bilo da bdimo bilo da spavamo, nikada se ne smijemo dati uvjeriti ničim drugim nego očevidnošću našeg uma. I treba svratiti pažnju, da kažem »našega uma«, a ne »naše mašte« ili »naših osjetila«. Tako n. pr., premda vidimo sunce veoma jasno, iz toga ne smijemo zaključiti, da je onako veliko kao što ga vidimo; ili možemo veoma razgovijetno zamišljati glavu lava na tijelu koze, a da iz toga još ne slijedi, da na svijetu postoji himera. Um nam naime ne nalaže, da je ono, što tako vidimo ili pomišljamo, istinito. Ali nam svakako nalaže, da moraju sve naše ideje ili pojmovi imati neku osnovu istine, jer ne bi bilo moguće, da bi ih Bog, koji je potpuno savršen i potpuno istinit, bez nje bio stavio u nas. A pošto naša rasuđivanja nisu nikad tako očevidna ni tako potpuna u snu kao kad bdimo, premda su naše predstave tada isto tako, ako ne i više, živahnije i izrazite, um nam također nalaže, da se mora, pošto naše misli ne mogu biti sasvim istinite, jer nismo potpuno savršeni, ipak sve, što one od istine sadrže, zacijelo prije naći u onima, koje doživljavamo, kad bdimo, negoli u našim snovima.